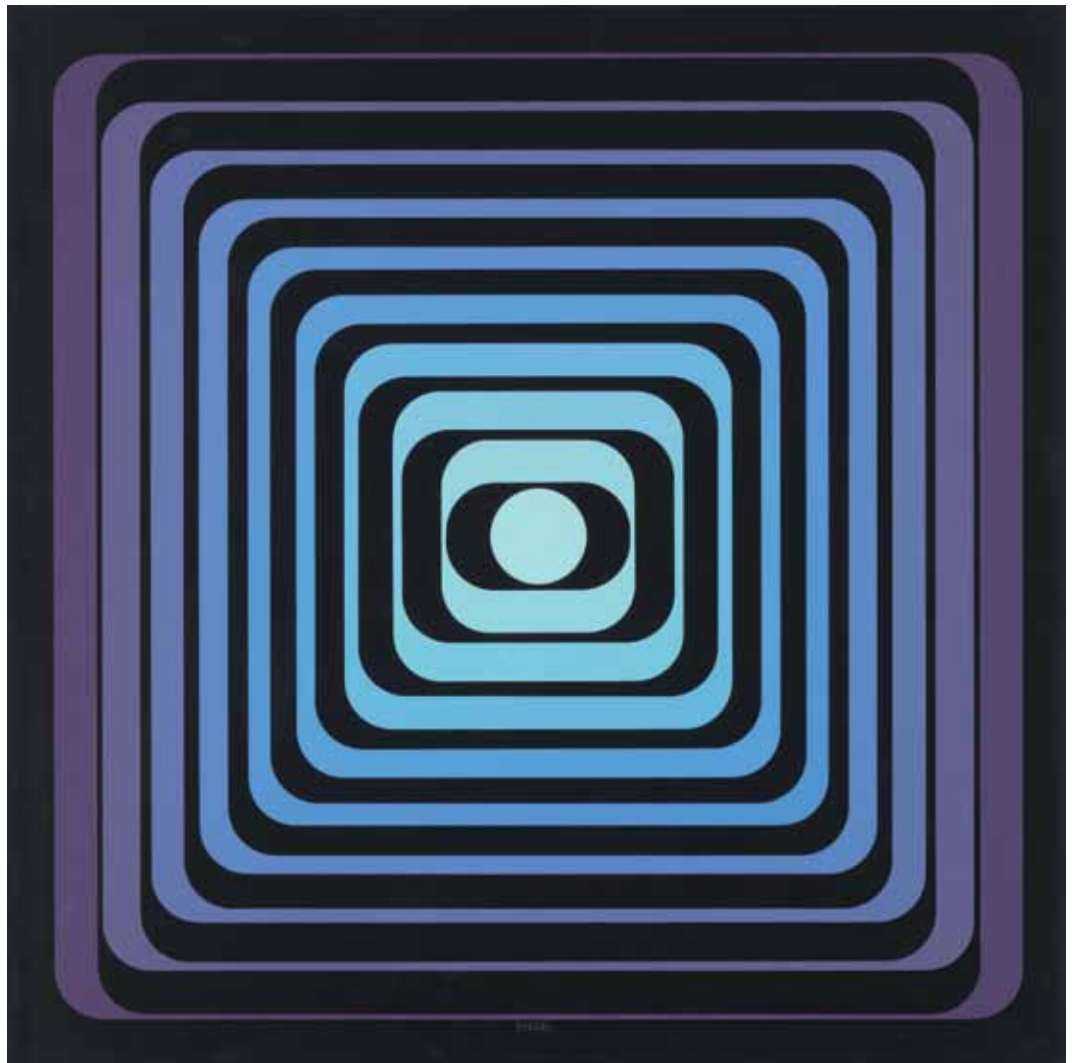

Kunst die de oogballen kietelt

Op Art en kinetische kunst in Schiedam

Op de grote tentoonstelling 'Eye Attack. Op Art en kinetische kunst' in het Stedelijk Museum Schiedam houden de kunstwerken je voor de gek. Je ziet niet wat je denkt dat je ziet. Of plechtiger gezegd: je waarneming correspondeert niet met de werkelijkheid. Er draait iets wat eigenlijk stilstaat en het platte doek bolt op. Met lijnen, patronen en kleurvlakken weten de kunstenaars je ogen te misleiden. Ze maken mind wraps, breinbedotters, kunst die bekend raakte onder de naam Op Art.

TEKST: SANDRA JONGELEN

Een groot deel bestaat uit werk dat letterlijk beweegt: sculpturen met ijzervijsel, lichtinstallaties en spiegels. Het is voor het eerst in vijftig jaar dat deze kunstvorm in Nederland op zo'n grote schaal te zien is. De stroming met Victor Vasarely en Bridget Riley als belangrijkste vertegenwoordigers, werd in 1965 internationaal op de kaart gezet met een spraakmakende tentoonstelling in het Museum of Modern Art (MoMA) in New York.

Design

Bijzonder is dat veel werk van kunstenaars die in New York exposeerden, nu na ruim een halve eeuw weer bij elkaar komt. Daarmee toont de tentoonstelling de wortels van de kunststroming. Het museum toont het werk van een groot aantal internationale kunstenaars en besteedt aandacht aan de populaire cultuur: Op Culture, van asbak tot T-shirt. Ook wordt duidelijk wat er in je hersenen gebeurt. Want waarom worden je ogen aangevallen? Wat brengt je ogen in de war? En hoe komt het dat de lijnen dansen? Voor het antwoord op die vragen werkt het Stedelijk Museum Schiedam samen met de vakgroep Cognitieve psychologie van de Universiteit van Amsterdam. De tentoonstelling vloeit voort uit een samenwerking met het Louisiana Museum of Modern Art in Denemarken, waar 'Eye Attack' eerder te zien was.

Optische effecten

De geschiedenis van de schilderkunst is een lang verhaal van optische effecten, ruimtelijke of optische illusies en trompe-l'oeil-effecten. Op Art-kunstenaars doen niet veel anders, behalve dan dat ze de werkelijkheid links laten liggen. De wereld zoals we die om ons heen zien, boeit ze niet. Hun interesse gaat uit naar de wetenschap en de neuropsychologie van de waarneming. Ze koesteren beweging en werken met de kunst direct op je zintuigen. Hun platte schilderijen bollen, trillen en golven. Uit onderzoek blijkt dat mensen gemiddeld negen seconden naar een kunstwerk kijken. Dat geldt niet voor Op Art. Hoe kun je daar nou achteloos aan voorbij lopen? Je wilt weten wat er gebeurt.

Victor Vasarely die in 1955 de kick-off van de beweging gaf met een tentoonstelling in Parijs, omarmde die democratisering. Bridget Riley gruwelde.

Ik-tijdperk

Meer dan bij andere kunststromingen krijgt de kijker bij Op Art de rol van coproducent; iemand die het kunstwerk mede creëert en niet alleen passief opneemt wat de kunstenaar hem voorschotelt. In die zin past de stroming goed in de jaren zestig met de nadruk op het individu. Het draait in die jaren voor het eerst om mij, jou en jullie: het ik-tijdperk.

De kunstvorm met zijn psychedelische patronen sluit ook aan bij het experimenteren met drugs, een andere nieuwigheid in the sixties. Er gebeurt iets, je ervaart iets, alsof je zonder lsd hallucineert. Sommige kunstwerken hadden zo'n impact dat mensen er letterlijk duizelig of misselijk van werden. Alsof je op een schip vaart bij windkracht negen.

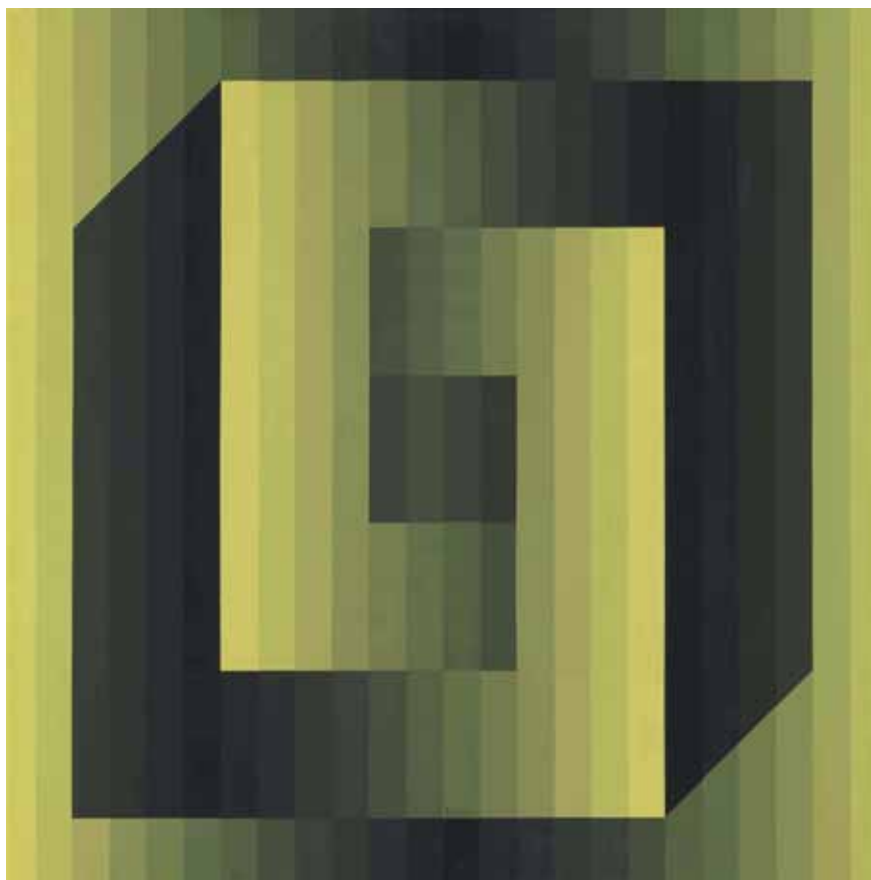
De jaren staan bekend om de demonstraties en happenings. Ook daar past het bij. 'I feel that my paintings have some affinity with happenings (...)', zegt Bridget Riley. Tegelijkertijd stond Op Art los van de diepe zielenroerselen van de maker. De kunst was het resultaat van een rationeel proces. Geïnspireerd door de moderne technologie gebruikten de kunstenaars koele, geometrische en objectieve structuren. Daarmee stond het haaks op het chaotische Fluxus of de figuratieve Pop Art, al was er wel een gemeenschappelijke drijfveer. Alle kunstenaars maakten iets nieuws, iets nieuws met kunst.

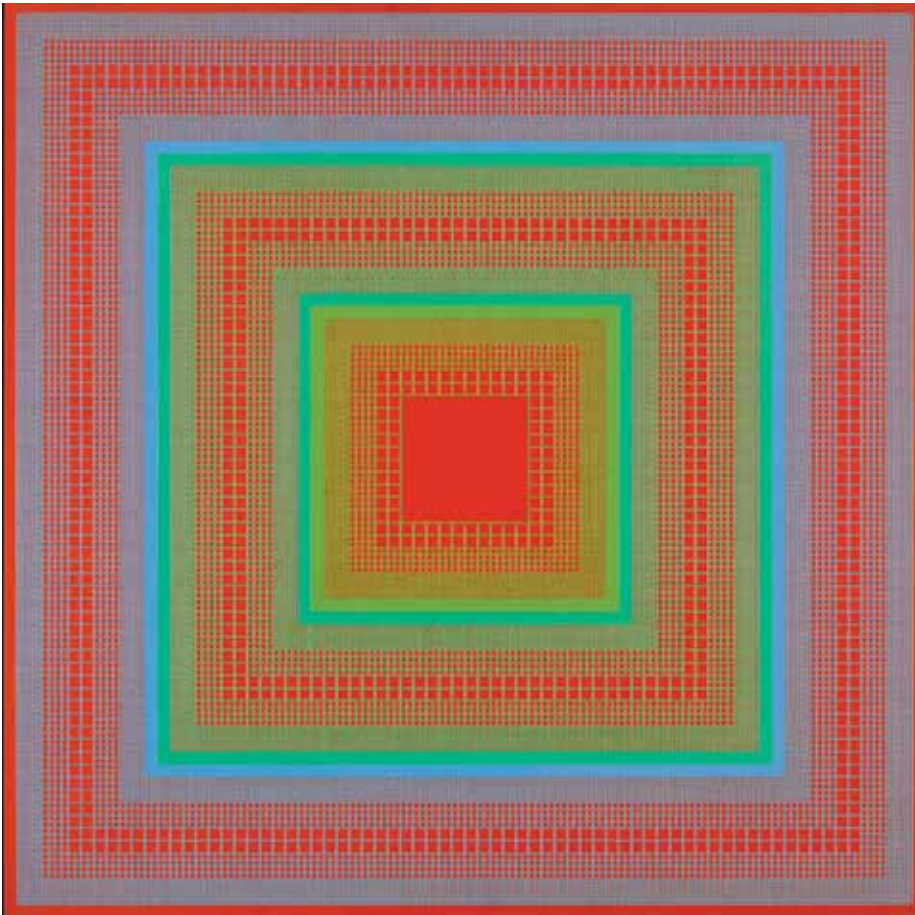
links

Jean-Pierre Yvaral, 'Progression Polychrome A.70', 1970. Collectie: Louisiana Museum of Modern Art, c/o Pictoright Amsterdam.

onder

Jean-Pierre Yvaral, 'Ambiguous Form Moebius', 1970. Collectie: Louisiana Museum of Modern Art, c/o Pictoright Amsterdam.

Avant-garde beweging

Soms wordt Op Art afgedaan als een commercieel Amerikaans verschijnsel. Iets wat de oogballen kietelt en verder weinig voorstelt. Maar de feiten liggen anders. Het was een avant-garde beweging die halverwege de jaren vijftig in Europa opkwam, in het verlengde van het Constructivisme en Futurisme. Je zou de kunstvorm kunnen zien als het abstract-geometrische Europese neefje van Pop Art, maar dat doet te kort aan het fenomeen en 'beekt' niet lekker. Als alternatief muntte een Amerikaanse journalist van Time Magazine in 1965, vlak vóór de opening in New York, de term Op Art. Door de p van Pop Art weg te poetsen klonk de kunstvorm gloednieuw én Amerikaans. Bij het grote overzicht 'The Responsive Eye' in het MoMA in 1965 gaf de conservator de voorkeur aan de term 'perceptual art'. Maar het grote publiek hield vast aan de journalistieke naam, waardoor Op Art nu synoniem is voor dit werk, gemaakt tussen 1950-1970. De basis voor Op Art en kinetische kunst uit de jaren zestig werd eerder gelegd. Denk aan het fietswiel op een sokkel van Marcel Duchamp uit 1913. Het zijn vooral de Italianen die in de jaren zestig kinetische structuren maakten. In de showroom van kantoorleverancier Olivetti in Milaan opende in 1962 één van

de eerste belangrijke tentoonstellingen. Deze Italiaanse kunstenaars werkten nooit onder hun eigen naam. Het ging hun om de integratie van kunst en gebruiksartikelen. Techniek speelde daar een belangrijke rol bij.

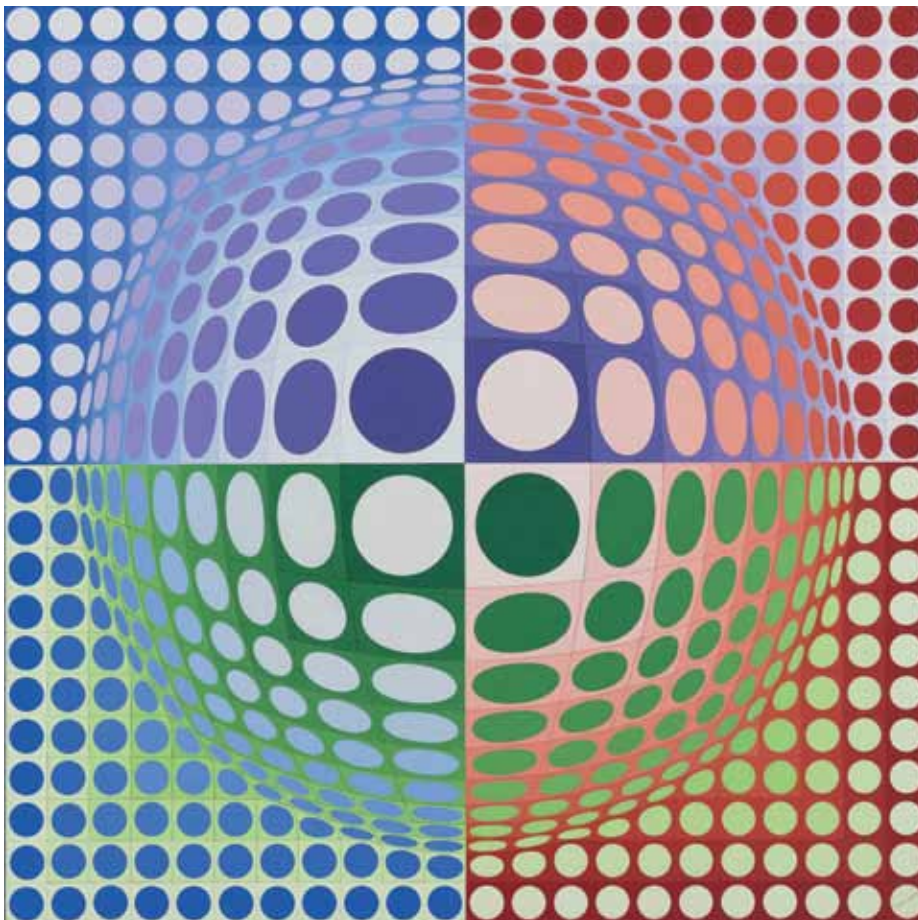
De commercialisering van Op Art en de populariteit bij het grote publiek leidden waarschijnlijk tot het gebrek aan erkenning binnen de kunstwereld.

Populaire cultuur

Op Art piekte in de jaren zestig als een internationale beweging in Europa en Noord- en Latijns-Amerika. De kunst domineerde de Biënnale van Venetië in 1966 en 1968. Bridget Riley die Groot-Brittannië vertegenwoordigde, was in 1967 de eerste vrouwelijke prijswinnaar in de geschiedenis van de kunstmanifestatie. Ze deed ook mee aan de Documenta (1968) in Kassel, vol met Op Art. Tegen de jaren zeventig zakte de beweging in. De lucht liep uit de ballon, mede door de lauwe ontvangst van serieuze kunstcritici. Dat had mogelijk te maken met de positieve reacties van het grote publiek.

Nog niet eerder werd een kunstvorm zo snel opgepikt door de populaire cultuur en commercie. De conservator van het MoMA droeg daar zelf aan bij. In de aanloop naar 'zijn' tentoonstelling schreef hij in 1964 een artikel in Vogue – ook destijds een toonaangevend modemagazine – waarmee hij de kunstvorm bij het grote publiek introduceerde. Op Art sierde de cover. Pete Townshend, zanger van The Who, droeg halverwege de jaren zestig een door Op Art geïnspireerd T-shirt, David Bowie tooide zich in een Op-colbert en televisieseries als Star Trek gebruikten decors vol Op-motieven en -design. Het hele tijdperk ademde Op Art; van advertentie tot interieur, van puzzel tot het Woolmark-logo.

Uit onderzoek blijkt dat mensen gemiddeld negen seconden naar een kunstwerk kijken. Dat geldt niet voor Op Art.

Op-jurken

Victor Vasarely die in 1955 de kick-off van de beweging gaf met een tentoonstelling in Parijs, omarmde die democratisering. Bridget Riley gruwelde. Een week voordat de tentoonstelling in het MoMA opende, hingen de etalages op Seventh Avenue vol Op-jurken. Dat was te danken aan kunstverzamelaar en modeontwerper Larry Aldrich die op basis van originele werken een kledinglijn had ontworpen. Riley zag de jurken na aankomst in New York, onderweg van het vliegveld naar het museum. Ze was verbijsterd en spande een succesvolle juridische procedure aan tegen de mode-industrie die haar werk zonder toestemming had vercommercialiseerd. De com-

mercialisering van Op Art en de populariteit bij het grote publiek leidden waarschijnlijk tot het gebrek aan erkenning binnen de kunstwereld. Academici schudden hun hoofd en deden de kunstvorm af als een gimmick, een geinig grafisch dingetje. Als zoveel mensen het mooi vonden, dan kon het niks zijn.

Op Art werd weggezet als een modieus en triviaal verschijnsel en kreeg in naslagwerken relatief weinig aandacht. Dat is niet terecht, bewijst de tentoonstelling in Schiedam. Een halve eeuw later ogen de werken verbazingwekkend tijdloos. Ze weten het oog nog net zo te raken, met onverminderde kracht.

The Responsive Eye

'The Responsive Eye' in het Museum of Modern Art in New York was in 1965 de eerste blockbuster ter wereld. Na afloop reisde de tentoonstelling door de VS. De belangstelling was enorm. De jonge regisseur Brian De Palma die later bekend zou worden met films als 'Scarface' en 'Mission Impossible' maakte een documentaire over de opening in New York. Daarin laat hij de curator aan het woord, evenals kunstenaars, psychologen en bezoekers. De film 'The Responsive Eye' is tijdens de tentoonstelling in Schiedam te zien.

linkerpagna

Victor Vasarely, 'Vega-Pâl', 1965. Courtesy Pierre Vasarely en De Primi Fine Art, c/o Pictoright Amsterdam.

linksboven

Richard Joseph Anuszkiewicz, 'Sunglow', 1968, Louisiana Museum of Modern Art, c/o Pictoright Amsterdam.

rechtsboven

Peter Struycken, 'Wetmatige beweging van vorm en kleur', 1965. Collectie: Stedelijk Museum Schiedam.

rechtsonder

Jan Schoonhoven, 'R 71 - 20', 1971'. Collectie: Stedelijk Museum Schiedam. Foto Tom Haartsen.

Meer weten

Bezoeken

'Eye Attack – Op Art en kinetische kunst'
Stedelijk Museum Schiedam
Schiedam
www.stedelijkmuseumschiedam.nl
25-02 t/m 18-06